

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE TEŞBİHİN BASİT BELİRTİLİ VE BİRLEŞİK OLARAK SINIFLANDIRILMASI

CLASSIFICATION OF SIMILE INTO SINGLE, DETERMINED AND COMPOUND IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Ahmet Zahid DEMİRCİLER

Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmed.demirciler@gmail.com

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 1 Nisan 2022
Kabul edildiği tarih: 19 Mayıs 2022
Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2022

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 1 April 2022
Date accepted: 19 May 2022
Date published: 25 June 2022

Anahtar Sözcükler

Mürekkebe teşbih; Müfred teşbih;
Mukayyed teşbih; Kendisine
benzetilen; Benzetilen

Keywords

Compound simile; Determined simile;
Single simile; Subject and object of
the comparison

DOI

10.33171/dtcfjournal.2022.62.1.18

Öz

Eski Türk edebiyatı dönemi şairleri orijinalliklerini geleneğin sunduğu mecaz dağarcığına bağlı kalarak göstermek durumundaydılar. Dolayısıyla marifetlerini eldeki malzemenin işlenişinde sergilemeleri gerekiyordu. Bu durum klasik şiirin gelişimini izlemeye üslup tahlillerinin önemini artırmaktadır. Bu bakış ile tahlil edilmesi gereken dil kullanışlarından biri de teşbihlerdir. Belagat kitapları teşbih örneklerinin yapısını ayrıntılı bir biçimde işlemektedir. Yaklaşım yönlerinden biri de teşbih taraflarının nicelikleridir. Belagat kitaplarındaki bu sınıflandırma ve yaklaşım, üslup tahlilleri için önemli bir yöntem sunmasına rağmen büyük ölçüde teorik kitaplara münhasır kalmıştır. Bu çalışma ilgili yöntemi ayrıntılı bir şekilde ortaya koyup tartışarak edebiyat tahlillerinde daha etkin bir şekilde kullanılmasını hedeflemektedir. Kazvî'nin kabul gören modeline göre teşbih tarafları basit (müfred), belirtili (mukayyed) ve birleşik (mürekkebe) olarak sınıflandırılmaktadır. Konu olarak Kazvî'nin modeli zemininde Türk belagat kitaplarındaki sınıflandırma ve şiir örnekleri belirlenmiştir. Makalenin ilk bölümünde örnek beyitler tahlil edilerek basit, belirtili veya birleşik oluşları açıklanmıştır. İkinci bölümde belagat kitaplarının teşbih taraflarının nicelikleri hakkında verdiği bazı hükümler tartışılmış, basit olduğu söylenen bir teşbih tarafının birleşik, birleşik olduğu söylenen bazı tarafların belirtili olması gerektiği savunulmuştur. Sonuç olarak birleşik teşbihlere, belirtiliden, belirtiliye ise basitten daha çok kıymet ve yer verildiği görülmüş; birleşik teşbihlerin parçalarının birçoğunun tek başına bir teşbih meydana getirebildiği tespit edilmiştir. Teşbih kısımlarının karşılaştırılmasının Türk belagat ve edebiyat teorisi kitaplarının içeriği ve birbirleriyle ilgilerine dair verdiği bazı ipuçları da ulaşılan sonuçlardandır.

Abstract

The poets of the old Turkish literature period had to show their originality by adhering to the metaphorical repertoire offered by the tradition. Therefore, they had to demonstrate their ingenuity in the processing of existing material. This situation increases the importance of stylistic analysis in monitoring the development of classical poetry. A stylistic device that should be analyzed with this view is the simile. Balāgha works deal with the structure of simile samples in detail. One of the aspects of their approach is the quantity of the simile parts (subject and object of the comparison). Although this classification and approach in balāgha books provides an important method for stylistic analysis, it has remained largely confined to theoretical works. By presenting and explaining the relevant approach in depth, this research intends to promote its more effective usage in literary analyses. According to al-Kazwī's accepted model, the simile parts are classified as single (mufrad), determined (mukayyad) and compound (murakkab). The subject of this article is the relevant classification and poetry examples in Turkish balāgha books on the basis of al-Kazwī's model. The first part of the article analyzes sample couplets and explains how they are single, determined or compound. The second part discusses some judgments of balāgha books about the quantities of similes and argues that a simile part that is said to be single should be compound, and some parts that are said to be compound should be single. As a result, it has been seen that compound similes are given more value and place than the determined ones, and the determined ones more than the single ones. It has also been determined that many of the parts of the compound similes can form a simile alone. Some insights about the contents of Turkish balāgha and literary theory works and their interaction with one another are among the results obtained by comparing their simile portions.

Giriş

Türk şiirinin eskisi ve yenisini ayırt eden başlıca hususlardan biri de iki dönem arasındaki orijinallik telakkisindeki farktır. Öztürk'ün “otantiklik” olarak adlandırdığı eski Türk edebiyatındaki orijinallik anlayışına göre şairler geleneğe ait hazır kelime ve mecaz dağarcığını kullanmak, kendi şahsiyetlerini bu hazır malzemenin işlenmesinde ortaya koymak durumundaydılar (2016).¹ Sınırlı kelime hazinesini işleyerek yenilikler ortaya çıkarmada kullandıkları yöntemlerden biri ‘birleşik’ (*mürekkab*) teşbihlerdir (Saraç, 1999). Dolayısıyla şiirlerdeki teşbihlerin nicelik bakımından incelenmesi şiir tahlilleri, üslup karşılaştırmaları ve şiir dilindeki gelişmeyi takipte somut bir ölçü olarak kullanılabilir. Ayrıca bir teşbihin niceliği, onun değerini belirlemede belagatçiler tarafından kullanılan ölçülerden biridir. Mirdühi-zade birleşik teşbihin, belirtili teşbihten, belirtili teşbihin de basit teşbihten daha belagatli olduğunu ifade etmiştir (Baranoğlu, 1999, s. 164).² Molla Lütfi de bir teşbihte birleşik unsurlar arttıkça teşbihin *garipliğinin* yani değerinin artacağını söylemektedir (Aksoy, 1991, s. 101).

¹ Eski ve yeni Türk edebiyatında orijinallik telakkileri hakkında bkz. Öztürk (2016), The notion of originality from Ottoman classical literature to Turkish modern poetry, *Middle Eastern Literatures*, XIX (2), 135-161.

² Burada “basit”, “belirtili” ve “birleşik” olarak ifade edilen terimler belagat kaynaklarında *müfred*, *mukayyed* ve *mürekkab* olarak yer almaktadır. Türk akademisinin tıp ve hukuk hariç diğer bilim faaliyetlerinde kullanılan terimlerin Türkçeleştirilmesi eğiliminde olduğu bilinmektedir. Bu eğilimin yansıması olarak belagat terimlerine Türkçe karşılıklar bulunması da güncelliğini koruyan bir tartışmadır (Tartışmalar hakkında bilgi için bkz. Kaçar, M. ve Özyıldırım, A. E., (2021), Belagat terimleri yerine kullanılan terimlere dair, H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu ve A. E. Özyıldırım (Ed.), *Osmanlı edebî metinlerinde teoriden pratiğe Belagat* içinde, İstanbul: Klasik). Bu çalışmada da bu eğilim ve tartışmalara bigâne kalmamıştır. “Teşbih” gibi artık Türkçeye mal olmuş temel terimler korunmakla beraber sınıflandırmada daha aşağıda kalan terimlerde Türkçeleştirme yoluna gidilmiştir. Türkçe gramer geleneğinde *cümle*, *fül*, *isim*, *kelime* terimlerini niteleyen *mürekkab* kelimesi *birleşik* olarak Türkçeleştirilmiştir (Korkmaz, 1992, s. 211). *Mürekkab teşbih* de bu duruma binaen *birleşik teşbih* olarak adlandırıldı. Gramer geleneğinde *birleşik* teriminin karşılığında yaygın olarak *basit* terimi kullanıldığı için *müfred teşbih* de *basit teşbih* olarak ifade edildi. Mirdühi-zade'nin de *müfred* yerine *basit* terimini kullanmış olması da bu tercihi desteklemiştir. *Mukayyed* terimi diğer bir deyişle ‘kayıtlı’ belagat mahsus bir terimdir. Meani ilminde bir cümle öbeğinin yan unsurlarının her birine *kayıt* (kayd) denir. Yalnız tamlayan ile fiilimsi öbeklerinin yan unsurları istisna edilir (Abbâs, 2009a, s. 31-32). Beyan ilminde ise teşbihin tarafları sıfat tamlaması, isim tamlaması, sıfat-fiil veya isim-fiil öbeklerinin asıl unsuru ise yardımcı unsur veya unsurlar *kayıt* kabul edilir. Türkçe gramerlerde kelime gruplarının yardımcı unsurlarına *belirten*, asıl unsurlarına *belirtilen* adı verilebilmektedir (Banguoğlu, 1974, par. 417; Ergin, 2002, par. 648). Buradan hareketle *mukayyed* ‘kayıtlı’, “belirtili” terimiyle karşılanmıştır.

Teşbih *nakd*, *inşa*, belagat ve edebiyat teorisi kitaplarının belli başlı konuları arasındadır.³ Nicelik bakımından taksimi ise belagat çalışmalarının mahsulüdür⁴. Belagatten etkilenen bazı edebiyat teorisi kitaplarında da teşbihin nicelik taksimine değinildiği görülür. Bu sahalara ait eserlerde birleşik teşbihlere ait tanım ve örneklere yer verilmiştir. Buna mukabil teşbihe bu yaklaşım hemen tamamen teorik kaynaklara münhasır kalmış şiir tahlil ve değerlendirmelerinde pek kullanılmamıştır.⁵ Bu durumun sebeplerinden biri olarak birleşik teşbihleri işleyen kaynakların terimler etrafındaki kapalılığı giderecek sarıhlikte olmaması gösterilebilir.

Bu makalede Türkçe belagat ve edebiyat kitaplarında verilen örnekler ayrıntılı bir şekilde tahlil edilecek, teşbihlerin nicelikleri hakkında verilen hükümlerin nedenleri açıklanacak, varsa itirazlar dillendirilip savunulacaktır. Böylelikle terimlerin etkin bir biçimde edebiyat araştırma ve incelemelerinde kullanılmasının önünü açmak hedeflenmektedir.

Teşbihlerin birleşik olmalarına ilk işaret eden Zemahşerî (ö. 538/1144), konuyu sarahate kavuşturan ise Sekkâkî (ö. 626/1229)'dir (Teftâzânî, 2020, s. 134). Kazvîni (ö. 739/1338), bazı değişikliklerle kendinden sonra kabul görececek bir model ortaya koymuştur. Bu çalışmada Kazvîni'nin modeli esas alınacaktır (2009, s. 237-243).

Teşbihin birleşik olmasıyla kastedilen aslında *taraflarının veya yönünün birleşik olmasıdır. Belagat kitaplarında teşbihin yönü ve taraflarının çoklu,⁶ basit, birleşik ve belirtili gibi niceliklerinden söz edilmektedir. Bu niceliklerden “belirtili olma” teşbih taraflarına mahsustur; diğerleri her iki taraf için de söz konusu edilir.*

³ Tâhirülmevlevî'nin “nazmın kusurlarını bildiren ilim” diye tarif ettiği *nakd*, eski Türk edebiyatının teorisi mahiyetindedir (1994). Bu sahaya ait eserler kimi araştırmacılarca belagatte bir ekol olarak da kabul edilmektedir (Matlûb 1967; Hacımuftuoğlu 1988; Yalar 1997). Bu konudaki tartışma için bkz. Demirciler, A. Z. (2019), Anlam ve Edebiyat Teorilerine Dair Türkçe Geleneksel Literatürü Tasnif Denemesi, *Türkoloji Dergisi*, XXIII (1), 1-27. “Edebiyat teorisi kitapları” ile kastedilen ise gerek batı gerek doğu kaynaklarından etkilenen edebiyat bilgi ve teorilerini ele alan çalışmalardır.

⁴ Belli başlı nakd kitaplarında böyle bir taksim görülmemektedir (Tarazî, 1996, s. 93-99; Bardahî, 2006, s. 210-212; Sürûri, 1991, s. 68-72; Şirvânî, 1289, s. 19-23; Öztürk, 2010, s. 215-218; Mihri, t.y., s. 40-44).

⁵ Bunun tespit edebildiğimiz tek istisnası Mohammed Ali Shareef'in “Su Kasidesi'nde Mürekkep Teşbihin Kullanımı” başlıklı makalesidir (2019).

⁶ ‘Çoklu’ biçiminde aktarılan terimin aslı *mute'addiddir*.

Bir teşbihte taraflar arasındaki ortaklığı ifade eden teşbih yönü tek bir nitelikse *basit* olur. Eğer ortaklık birden fazla ve birbirinden bağımsız niteliklerse teşbih yönü *çoklu* olur. Eğer ortaklık toplamda bir öbek oluşturan birden fazla nitelikten meydana geliyorsa teşbih yönü *birleşik* olur.⁷ Kazvîni'ye göre *temsîl*, bu tür teşbihlerdir.⁸ Teşbih yönü basitse teşbihin taraflarının da basit olması gerekir. Eğer birleşikse taraflar basit veya birleşik olabilir.

Teşbihin herhangi bir tarafı eğer tek bir nesne veya tek bir anlamdan ibaretse *basit* olur. Tek olan taraf bir *belirten* tarafından tamamlanıyorsa *belirtili* olur. Eğer teşbihin tarafı birden fazla nesne veya anlamın meydana getirdiği bir öbeksé *birleşik* olur. Teşbih taraflarından en az biri -bir öbek meydana getirmeksizin- birden fazla ise *çoklu* olur.

Belagat kitaplarındaki örnekler, teşbih taraflarının basit, belirtili veya birleşik olma durumlarına göre tasnif edilip incelenecektir. Çalışmanın esas odağı teşbih taraflarının durumları olmakla beraber her bir örnek tahlil edilirken benzetme yönü de söylenecek; basit, birleşik veya çoklu olma durumu tespit edilecektir. Teşbihin taraflarının birleşik ve basit şekilleri Türk belagat kitaplarının hepsinde, belirtili şekli ise bazılarında ele alınmıştır. Üç şekli işleyen Şîrvânî, Ahmed Cevdet, Mîrdühî-zade ve Shareef; yalnızca iki şekli işleyen ise Molla Lütîfi, Diyarbekirli, Manastırlı, Rusçuklu, İbnü'l-Kâmil, Bilgegil, Saraç ve Duman'dır (Şîrvânî, 2013; Ahmed Cevdet, 2000; Baranoğlu, 1999; Shareef, 2015; Aksoy, 1991; Diyarbekirli, 2009; Manstırlı, 1308; Akın, 2016; Tekdemir, 2012; Bilgegil, 1980; Saraç, 2004; Duman, 2019). Bunlardan başka Şerîfi, Süleyman Fehmi, Muhyiddin, Şehabeddin Süleyman ve Köprülü, eserleri belagat kitabı olmamakla beraber birleşik teşbihlere değinmişlerdir (Şerîfi, 2012; Bayram, 2021; Meşhur, 2013; Kaya, 2018). Türk belagat kitaplarının tamamına yakınının öğretim amaçlı muhtasar çalışmalar

⁷ Teşbih yönünün çoklu mu birleşik mi olduğu birbirine karıştırılabilmektedir. Örneğin Süleyman Fehmi "yüz", "ay"ı benzetildiğinde benzetme yönünün 'yuvarlaklık' ve 'parlaklık' olmak üzere çoklu olduğunu belirtir (Bayram, 2021, s. 228). Daha sonra Şehabeddin Süleyman aynı örneği tekrar ederek buradaki benzetme yönünü birleşik olarak düzeltir (Gündoğan, 2005, s. 323). Hâlbuki bu iki nitelik ayrı olup beraber bir öbek teşkil etmediklerinden birleşik değil çokludur. Benzer bir karışıklık için bkz. Beyit (1).

⁸ *Temsîl*'in [*mesel* getirme] belagat terimlerinden hangisine denk geldiği tartışma konusu olmuştur. Bu hususta Abdulkâhir Cürçânî, Sekkâkî ve Kazvîni'nin görüşleri birbirinden farklıdır. Cürçânî'ye göre *temsîl*, benzetme yönü akli [*soyut*] olup benzetilene ilgisi hakiki olmayan teşbihlerdir. Sekkâkî, Cürçânî'nin tanımına benzetme yönünün birleşik olma şartını da ilave eder. Kazvîni ise Cürçânî'nin koştuğu şartı dikkate almaz ve akli olsun olmasın benzetme yönü birleşik olan teşbihleri *temsîl* kabul eder. Sonraki belagat bilginlerince de Kazvîni'nin yaklaşımı kabul görür (Abbâs, 2009b, s. 67-79).

olması belirtili teşbihe değinmemelerinin bir sebebi olabilir. Nihayetinde belirtili teşbih basit teşbihin alt kategorisidir.

Aşağıda Kazvîni'nin modeli esas alınarak, Türk belagat kitaplarındaki örnekler tartışılacaktır (2009, s. 237-243). Söz konusu örnekleri üç sınıfta toplamak mümkündür. Birincisi herhangi bir bağlamdan bağımsız konuyu anlatmak için kurgulanmış örnekler, ikincisi Arapça, Farsça, Türkçe şiir örnekleri ve son olarak nesir örnekleridir. Bu makale klasik Türk şiirinin üslubunu temel mesele kabul ettiğinden Arapça, Farsça örnekler ile Türkçe nesir örnekleri çalışma dışı bırakılacaktır. Konunun anlaşılması için kurgulanmış örneklerden bazıları verildikten sonra klasik şiirden verilen örnekler iki merhaleden tahkik edilecektir. Birinci merhaleden teşbih taraflarının niceliklerine dair belagat kitaplarında verilen örnekler basit, belirtili ve birleşik olmak üzere üç başlık altında tahlil edilecek ve açıklanacaktır. Bunlar dışında kalan bazı şiirlerdeki teşbih tarafları hakkında belagat kitaplarında verilen basit, belirtili ve birleşik hükümlerinin gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bir teoriyi edebî bir metne uygulamada yaşanabilecek tabii zorlukların belirtiliyi birleşikten ayırmada bazı yanlışlıklara sebep olduğu görülmüştür. İkinci merhaleden de bu tespitler gerekçelendirilerek açıklanacaktır.

Belagat kitaplarında taraflarının belirtili veya belirtisiz basit ve çoklu olduğuna hükmedilen bazı teşbih türleri de bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.⁹ Rey'in birden fazla *teşbih-i mücezin* bir araya gelmesiyle oluşan *mecâz-ı mürekkebe* olarak açıkladığı, Duman'ın "*birden fazla iç içe geçmiş teşbih*" olarak nitelediği bu tür yapıların ayrıca tartışılması gerekmektedir (Rey, 2018, s. 156-161; Duman, 2019, s. 434).¹⁰

1. BASİT, BELİRTİLİ VE BİRLEŞİK TARAFLI TEŞBİH ÖRNEKLERİ

1.1. Teşbih Taraflarının Basit Olması

Tarafları belirtisiz basit olan teşbih, sanatın en zayıf derecesi olduğundan şiirde tek başına pek az bulunacağına hükmetmek zor değildir. Belagat kitaplarında da çoklukla şiirle değil herhangi bir bağlamdan bağımsız kurgu örneklerle açıklanmıştır. Şirvânî, *şafakın aleve* benzetilmesini; Ahmed Cevdet, *yüzün kırmızılık'ta güle*, *bir adamın cürette aslana*, *ilmin 'doğruya ulaştırma'da nura*, *bir*

⁹ Bu beyitlerin hangileri olduğu yeri geldikçe dipnotlarda belirtilecektir.

¹⁰ Bu konuyu tartışan çalışma için bkz. Demirciler, A. Z. (2022), *Klasik Türk Şiirinde İki Tabloyu Birbirine Kıyas Etmenin Bir Yolu* (Yayın aşamasında makale).

kuşun ‘göz keskinliği ve sakınma becerisi’nde ‘karga’ya, insanın ‘güzel yüz ve saygınlık’ta ‘güneş’e benzetilmesini; Bilgegil “*Su gibi çocuk*” teşbihini, Saraç “*Ali aslan gibidir*” teşbihini örnek verir (Şirvânî, 2013, s. 119; Ahmed Cevdet, 2000, s. 86; Bilgegil, 1980, s. 137; Saraç, 2004, s. 121). Diğerlerine nispetle az sayıdaki basit teşbihe verilen şiir örneklerinin¹¹ bazıları da yeniden gözden geçirmeye muhtaçtır.¹² Bu sebeple oldukça sınırlı sayıda kalan basit teşbih örneklerinden biri Esad Muhlis’e ait beyitte görülebilir. Manastırlı benzetme yönü birleşik olan teşbihlere şairin

(1) *serde dūd ü dilde âteş, eşk yemm, dū-dīde çarh*
şekl-i ‘âşık şüretâ vapur şeklin gösterir

beytini örnek vermiştir (1308, s. 265). Tepesinde duman, içinde ateş olması, bolca su arasında bulunması ve iki yuvarlak uzva sahip olması’ yönleriyle *âşık*, *vapura* benzetilmiştir.¹³ Benzetilen *âşık*, kendisine benzetilen *vapur* her ikisi de herhangi bir belirten tarafından belirtilmedikleri ve herhangi bir öbeğin içinde yer almadıkları için basittirler. Taraflar arasında sayılan ortak niteliklerden herhangi biri çıkarıldığı zaman teşbih zarar görmeyeceğinden teşbih yönü birleşik değil çokludur.

Mirdühî-zade, tarafları basit teşbihe Nedim’in aşağıdaki beytini örnek vermiştir (Baranoğlu, 1999, s. 163). Şairin

(2) *düşdi müjeñ hadîsi zebân-ı sinâna dek*
girdi kaşuñ havâdisi güş-ı kemâna dek

beytinde tarafları basit iki teşbih olduğu görülmektedir. Birisi sevgilinin *müjesinin* [kirpik] *sinâna* [mızrak], diğeri *kaşının kemâna* [yay] benzetildiği teşbihtir. İlkinde benzetme yönü ‘yaralayıcılık’, ikincisinde ‘kavis şeklinde olma’dır. Bunlar da birer niteliktir. Dolayısıyla her iki teşbihin de tarafları ve yönü basittir. Yalnız bunların

¹¹ Yalnızca bir tarafı basit olan teşbihler için bkz. Beyit (4), (5), (6), (9), (10).

¹² İbnü’l-Kâmil’in *hissetlenür* kelimesiyle biten örneği için bkz. Beyit (31) (Tekdemir, 2012, s. 51). Ahmed Cevdet ve Manastırlı’nın son tef’ilesi *yeri ayı* olan örneği; Mirdühî-zade’nin son tef’ilesi *olmuş* olan örneği; Mirdühî-zade, İbnü’l-Kâmil’in ve Rusçuklu’nun *vâlâ-şân* kelimesiyle biten örneği; Bilgegil’in *maşûş* ile biten örneği, Shareef’in *güneş* ile ve *eyledün* ile biten örnekleri, Duman’ın *sözüm* ile ve *atar* ile biten örnekleri “Giriş” kısmında (par. 10) söz edilen tartışma gerektiren teşbihlerdendir (Ahmed Cevdet, 2000, s. 86; Manastırlı, 1308, s. 276; Baranoğlu, 1999, s. 163; Baranoğlu, 1999, s. 163; Tekdemir, 2012, s. 52; Akın, 2016, s. 95; Bilgegil, 1980, s. 146; Shareef, 2015, s. 307; Duman, 2019, s. 434, 434).

¹³ Benzetme yönü birleşik değil çoklu olmalıdır. Yönlerden birinin çıkarılması durumunda benzetme bozulseydi benzetme yönü birleşik olurdu. Oysa burada böyle bir durum söz konusu değildir.

*kapalı birer teşbih*¹⁴ olduğunu belirtmek gerekir. Yoksa bir şairin, bilhassa *müptezel* teşbihlerin kullanıldığı bir şiir geleneğine mensup bir şairin, sevgilisine “kirpiklerin mızrak gibi, kaşların yay gibi” diye hitap etmesinin şiirlik bir değerinin olmayacağı açıktır.

Tarafları basit teşbihe Duman, Râşid'in

(3) *sa'y kıl itmege 'İsâ gibi tecrîdi şî'âr*
olma Eş'ab gibi şöhret-figen-i nâm-ı tama'

beytini örnek vermiştir (2019, s. 432). Benzetilen ‘sen’, kendisine benzetilen *İsâ* ve diğer kendisine benzetilen *Eş'ab* basittir. Birincisinde taraflar arasında ortak nitelik ‘tecridi adet edinme’, ikincisinde ‘tamahkârlıkla meşhur olma’dır. İlki ‘tecrit’ ve ‘adet edinme’, ikincisi ‘tamahkârlık’ ve ‘meşhur olma’ kavramlarının birleşmesiyle oluştuğu için teşbih yönleri birleşiktir. Dolayısıyla bu beyitteki teşbih tarafları bakımından basit, yönü bakımından birleşiktir.

1.2. Teşbih Taraflarının Belirtili Basit Olması

Esasında basit olan teşbih tarafı, anlamı çeşitli şekillerde hususileştirilirse belirtili olmuş olur. Belirtenlerin hesaba katılma şartı benzetmeyle ilgili olmalarıdır; aksi takdirde dikkate alınmazlar (Baranoğlu, 1999, s. 163). Bu tür teşbihi ilk kez ele alan Türk belagatçisi Şîrvânî belirtiliye örnek verirken “*sa'yında bir fâ'ideye destres olamayan kimse hakkında 'Fülân âdam buz üstüne yazı yazar' demek gibi*” ifadesini kullanmıştır (2013, s. 119). *Telhiş*'ten uyarladığı bu örnekte¹⁵ tarafları *sa'y* [çalışma] ve *yazmak* olarak tespit etmiş, birincisinin *bi-lâ-fâ'ide* [faydasız] ikincisinin *buz üstüne olmakla* belirtili olduğunu ifade etmiştir.¹⁶ Örnek ‘faydasız çalışma su üstüne yazı yazmak gibidir’ şeklinde sadeleştirilebilir. Teşbihin bu haline göre benzetilen bir sıfat tamlaması, kendisine benzetilen bir *isim-fül*

¹⁴ Teftâzânî, bazı ifadelerin lafzen teşbih olmamakla birlikte zımnen teşbih içerebileceğini belirtmiştir (2020, s. 115). Bu üsluba ‘zımni teşbih’ yahut ‘kinayeli teşbih’ denmesini de teklif eder. Kinayeli istiare, kapalı istiare olarak Türkçede yer ettiğinden, kinayeli teşbih de kapalı teşbih şeklinde Türkçede karşılanabilir. Bu tür teşbihe Babanlı M. İzzet de Teftâzânî'nin örnek verdiği beyti tekrar ederek yer vermiştir (Demirciler, 2014, s. 178).

¹⁵ *Telhiş*'teki örnek “هو كالراقم على الماء” (*huva ka'l-râqim 'alâ al-mâ*)” ‘O su üzerine yazı yazan gibidir’ biçimindedir. Kazvîni, teşbih taraflarını *al-sâ'î* ‘çalışan’ ve *al-râqim* ‘yazan’ olarak tespit etmiştir (2012, s. 449-450).

¹⁶ Müellifin “Ülker yıldızını” ve “Şemsi eli” diye başlayan nesir örnekleri Arapça şiir tercümeleridir. “Şemsi eli” diye başlayan örnek Diyarbakırlı'nın de örneklerindedir (2009, s. 215). Beyitlerin aslı ve Türkçe şerhleri için bkz. Mehmed Zihni, (1328), *el-Kavlu 'l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâti 't-Telhiş ve-Şerhayhi ve-Hâşiyeti 's-Seyyid*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, şiir 263, 265; Müderrisoğlu, A. (2006), *Bin Bir Hakikat "Telhis Ebyâtının Şerhi"*, (Ş. Özger, Ed.), İstanbul: Çamlıca Yayınları, s. 249, 256.

öbeğidir.¹⁷ Her iki öbeğin asıl unsuru hareket bildiren iki manadır: çalışma ve yazma. Bunlardan birincisi *faydasız olma* sıfatıyla, ikincisi *su üstüne* zarfıyla hususileştirilmiş yani belirtilmiştir. Belirtenler benzetme yönüne dahil olduğundan taraflar belirtili basit olmuş olur.

Ahmed Cevdet'in belirtili taraflara verdiği kurgu örnek *ğurre-i feresin beyâz-ı şubha* benzetilmesidir (2000, s. 86). Benzetme yönü *bir münîrîñ, ondan ziyâde olan bir emr-i muzlim içinde zuhûrudur*. Burada da tarafların merkezinde 'parlaklık' ve 'beyazlık' vardır. Birincisi 'at'a ikincisi 'sabah'a nispet edilerek hususileştirilmiş ve belirtilmiştir. Belirtenler benzetme yönüne de dahil olduğundan taraflar belirtilidir.

Mirdûhî-zade, taraflarından en az biri belirtili olan teşbihlere beş şiir örneği vermiştir (Baranoğlu, 1999, s. 163). İlk ikisinde kendisine benzetilen belirtili, üçüncüde benzetilen belirtili son iki örnekte ise her iki taraf belirtilidir.¹⁸ İlk örnek Nedim'in

(4) *dahâ geçen aya dek bir hilâl idi bârîk*
bugün şabâhla gördüm ki âftâb olmuş

beytidir. Birinci mısradaki sevgilinin benzetildiği *hilal*, *bârîk* [ince] sıfatıyla nitelenmiştir. Taraflar arasındaki benzetme yönü 'zerafet' olduğundan *bârîk* de benzetme yönüne dahildir. Dolayısıyla kendisine benzetilen belirtili olmuş olur. Benzetme yönü ise basittir. İkinci örnek Bâkî'nin

(5) *ruhuñ berg-i gül-i sîrâba beñzer*

mısrasıdır. Burada da *ruhun* [yanak] kendisine benzetildiği *berg* [yaprak], *gül-i sîrâb* [suya kanmış gül] tamlayanı ile belirtilmiştir. Taraflar arasındaki ortak nitelik 'kırmızılık' ve 'canlılık' olduğu için 'yaprak'ın belirteni olan *gül* ve sıfatı *sîrâb* da benzetme yönüne dahildir. Dolayısıyla beyitteki teşbihte kendisine benzetilen belirtili, benzetme yönü çokludur.

Mirdûhî-zade'nin benzetilenin belirtili olduğu teşbihe verdiği örnek Nedim'in

(6) *ne kâfîrliklerin gördüm ben ol zülf-i siyeh-kâruñ*
o ebrûnuñ o zâlim ğamzenüñ ol çeşm-i mekkâruñ

¹⁷ "İsim-fiil öbeği" ile isim-fiille biten veya isim-fiil üzerine kurulan kelime öbekleri kastedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Deny, J. (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (A. U. Elöve, Çev.), İstanbul: Maarif Vekaleti, par. 1292; Ergin (2002, par. 682); Banguoğlu, T. (1974, par. 472).

¹⁸ Her iki tarafı belirtili olan son örnek için bkz. Beyit (31).

beytidir (Baranoğlu, 1999, s. 163). Burada sevgilinin ‘saçı’, ‘kaşı’, ‘bakışı’ ve ‘gözü’, ‘kafir olma’ ile nitelenmektedir. Müellif burada *kapalı bir teşbih* (bkz. Dipnot 13) itibar ederek ‘kafir’i kendisine benzetilen kabul etmiş olmalıdır. Benzetilen *zülfi*, *gamze* ve *çeşm*; *siyehkâr*, *zalim* ve *mekkâr* sıfatlarıyla nitelenmiştir. Bunlar benzetilenler ve kendisine benzetilen arasında kurulan ortaklıkla alakalı olduğu için benzetilenler belirtili olur. Ayrıca burada tek bir kâfire sevgilinin dört uzvu benzetildiği için benzetilen taraf *çokludur*; dolayısıyla buradaki sanat *teşbih-i tesviye* olarak adlandırılır¹⁹.

Mirdûhî-zade’nin her iki tarafı belirtili olan teşbih örneği Bâkî’nin²⁰

(7) *fürûğ-ı dâğ-ı işkuñ sînem üzre*
şu ‘â’-ı mihr-i ‘âlem-tâba beñzer

beytidir (Baranoğlu, 1999, s. 163). Kendisine benzetilen *şua* [ışın], ‘alemi aydınlatan güneş’in tamlananı olmakla, benzetilen *fürûğ* [ışık, aydınlık] ise, ‘aşk yarası’nın tamlananı olmakla belirtilmiştir. Bu teşbihteki asıl maksat ‘aşk yarası’ ve ‘güneş’i kıyas etmek olduğundan tamlayanlar da benzetmeye dahildir. Dolayısıyla teşbihin her iki tarafı belirtilidir. Benzetme yönü, ‘parlaklık’ olarak tespit edilirse basittir.

Diyarbakirli teşbih taraflarından en az biri birleşik olan dört beyit örneği vermiştir (2009, s. 214-216).²¹ Müellifin teşbih taraflarını belirtili ve belirtisiz diye ayırt etmediği yukarıda ifade edilmişti. Bununla beraber taraflarından biri basit olan teşbih örneğindeki basit, belirtilidir. Neşâti’den aldığı

(8) *hâl-i siyeh miyân-ı dü-ebürü-yi yârde*
şehbâz-ı hüsndür ki per açmış şikâr arar

beytinde ‘sevgilinin iki kaşı ve arasındaki ben’den oluşan öbek ‘kanat açıp av arayan bir şahbaz’a benzetilmiştir. *Ki* bağlacı burada sıfatı, nitelenen *şahbaza* bağlama görevi üstlenmiştir. Kendisine benzetilen *şahbaz*, ‘kanat açmış olmak’ ve ‘av arıyor olmak’la nitelenmektedir; dolayısıyla belirtilidir. Benzetilen taraf bir öbek olduğu için birleşiktir. Benzetme yönü ‘iki yanında yay gibi iki uzantısı olan bir varlığın şiddetle musallat olacağı başka bir varlığın peşine düşmesi’ olarak tespit edilebilir; dolayısıyla birleşiktir.

¹⁹ *Teşbih-i tesviye* tanımı için bkz. (Bilgegil, 1980, s. 138).

²⁰ Aynı örneği Rusçuklu da tekrar etmiştir (Akın, 2016, s. 94).

²¹ Sonu *ahterdür* olan beyit için bkz. no. (22) ve sonu *lebîb olan* şeklinde biten beyit için bkz. no. (23), sonu *hâba* olan beyit için bkz. no. (13).

Shareef basitin belirtiliye benzetilmesine örnek olarak Bâkî'nin

- (9) *ruhuñ berg-i gül-i sîrâba beñzer*
leb-i la'lün şarâb-ı nâba beñzer

beytini vermiştir (2015, s. 306). Mîrdûhî-zade'nin de aynı konuya bu beytin ilk mısrasını örnek verdiği yukarıda belirtilmiş ve benzetme açıklanmıştır (Baranoğlu, 1999, s. 163). İkinci mısradaki *lebin* kendisine benzetildiği *şarâb*, 'halis ve katkısız olma' ile belirtilmektedir.²² Benzetme yönü 'kırmızılık' ve 'parlaklık'tır. Şarabın katkısız olması parlaklığına tesir ettiğinden kendisine benzetilen belirtilidir.

Yukarıda anılanlar dışında Hacı İbrahim Efendi de tarafları belirtili teşbihi Fuzûlî'nin bir beytiyle örneklemiştir (1305, s. 135). *Gül* ile biten bu beyit yeniden değerlendirmeyi gerektirmektedir (bkz. Giriş, par. 10).

1.3. Teşbih Taraflarının Birleşik Olması

Molla Lütü tarafları birleşik teşbihe *teşbih-i temsîlî* dendiğini²³ belirttikten sonra bir işte tereddüt eden kimseye "Senûñ hâlûñ bir ayağın yere koyub gene geri çekene beñzer" denmesini örnek göstermiştir (Aksoy, 1991, s. 101). Bu örnekte birleşik olan, kendisine benzetilen taraftır. Şîrvânî'nin tarafları birleşik teşbihe verdiği örnekler arasında hiç şiir yoktur (2013, s. 120). Bazı nesir örnekleri ise Arapça belagat kitaplarındaki beyitlerin tercümesidir.²⁴ Bu durum müellifin klasik Türk edebiyatında birleşik teşbih üslubunun tespiti noktasında zorlukla karşılaştığını düşündürür. Arapça şiirlerden örnek tercüme eden diğer bir isim de Ahmed Cevdet'tir (2000, s. 87).²⁵ Konuyla ilgili Türk şiirinden örnekler aşağıda, ilgili başlıklar altında açıklanacaktır.

²² Shareef benzetileni *leb-i la'l* olarak tespit edip basit olduğunu ifade etmiştir. Mîrdûhî-zade ise muhtemelen *leb-i la'l*in basit olmadığını düşündüğünden sadedinde olduğu konuyu örneklerken ikinci mısrayı almamıştır. Burada benzetilenin 'dudak' olduğu açıktır. *La'l* taşının da eski Türk edebiyatında dudağın kendisine benzetildiği bir taş olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla burada iki teşbih tespit etmek daha uygun olacaktır. 'Dudak' hem 'lal taşı'na hem 'saf şarab'a benzetilmiştir.

²³ Bu tanımlama Cürçânî, Sekkâki ve Kazvîni'nin tanımlarının üçünden de farklıdır. Bu tanımlar için bkz. Dipnot 7.

²⁴ "Meydân-ı muharebede", "Hübüb-ı riyâh", "Arkadaşlar başınızi" diye başlayan örnekler Arap şiirinden tercüme "Mektebe kitâblarını" diye başlayan örneği Kur'an-ı Kerim'den uyarlamadır.

²⁵ "Yerden kalkıp" şeklinde başlayan örneğinin Arapça aslı için bkz. Mehmed Zihni, (1328, şiir 264); Müderrisoğlu (2006, s. 250).

1.3.1. Yalnızca Bir Tarafı Birleşik Olan Teşbihler²⁶

Hacı İbrahim Efendi taraflarından biri birleşik olan teşbihe Bâkî'nin

- (10) *bir Gülistân yazdı bir mâh içre faşl-ı nevbahâr*
lâle yir yir sürh olubdur sebze haş şebnem nuqat

beytini örnek vermiştir (1305, s. 138). Şair 'lale, sebze ve şebnem'den oluşan öbeği Şeyh Sâdî'nin *Gülistân*'ına benzetmiştir.²⁷ Benzetilen öbek olduğu için birleşiktir. *Gülistan* ile ise kitap kinaye edilmiş olmalıdır. Bu durumda kendisine benzetilen 'kitap'tır. Benzetme yönü 'koyu renkli çizgi şekillerinin arasında kırmızılık ve nokta şekilleri bulunması'dır. Taraflardan en az biri birleşik olduğunda benzetme yönünün de birleşik olması gerektiği yukarıda ifade edilmişti. Bu örnekte de benzetilen birleşik olduğu için benzetme yönü de birleşik olmuştur.

1.3.2. İki Tarafı Birleşik Olan Teşbihler

Kazvîni her iki tarafı birleşik olan teşbihlerin iki tür olduğunu belirtir: Parçaları karşılıklı birbirine benzetilmesi geçerli olan birleşikler ve parçaları karşılıklı birbirine benzetilmesi geçerli olmayan (لا يصح *lâ yaşihhu*, 'sahih olmaz') birleşikler (2009, s. 240-241). Teftâzânî ise 'geçerli olmak' yerine 'güzel olmak' (حسن *hasuna*) fiilini tercih eder; bir üçüncü kategori daha ekler: bir tarafın her parçasına zorlama yapmaksızın diğer taraftan bir karşılık bulunamayan birleşik teşbihler (2020, s. 135). Birleşik teşbihlerin yapısını anlamada da faydalı olabilecek bu bölümlendirmeye Türk belagatçilerinden yalnızca Ahmed Cevdet ve Hacı İbrahim yer vermiştir (Ahmed Cevdet, 2000, s. 87-88; Hacı İbrahim, 1305, s. 139). Bölüm sayısında Kazvîni'ye, tanımlamada Teftâzânî'ye uyarak her iki tarafı birleşik teşbihleri, parçaları karşılıklı benzetilmesi *müstahsen olan ve olmayan* şeklinde iki bölüme ayırırlar. Aşağıda belagat kitaplarında yer alan her iki tarafı birleşik olan teşbih örnekleri parçalarının söz konusu özelliğine göre ayrıştırılacaktır.

1.3.2.1. Parçaları Birbirine Benzetilebilen Birleşik Teşbihler

Tarafları birleşik bazı teşbih örneklerinde tarafların parçalarının birbirine karşılıklı teşbihi mümkündür. Bununla beraber asıl letafet ve etkileyicilik öbeğin öbeğe teşbihinde olduğundan asıl maksat parçaların benzetilmesi olamaz (Ahmed

²⁶ Duman'ın bu tür teşbihlere örnek verdiği Nefî'nin *sözüm* ile biten beyti, üzerinde tartışma gereken teşbihlerdendir. Bkz. Giriş, par. 10.

²⁷ Hacı İbrahim Efendi *Gülistân*'ı kendisine benzetilen değil benzetilen olarak kabul etmiştir. Halbuki bahar tasvir eden *yekâhenk* bir gazelin parçası olarak düşünüldüğünde *Gülistân*'ın kendisine benzetilen olması daha münasiptir (bkz. Baki, 2011, gazel 222).

Cevdet, 2000, s. 87). Ahmed Cevdet parçaları birbirine benzetilebilen birleşik teşbihe iki beyit örneği verir. Bunlardan

- (11) *zülfin döküb 'izârna o mâhrû gezer*
güyâ derûn-ı ebr-i felekde kamer gezer

beytinde²⁸ 'sevgilinin yüzü ve üzerinde saçların'dan oluşan öbek, 'gökteki bulutlar ve aralarında gözüken ay'dan oluşan öbeğe benzetilmiştir. Benzetme yönü 'düşük yoğunluklu koyu renkli bir kütle aralığından açık renkli bir cismin görünmesi'dir. Benzetilen öbeğin parçaları 'saç' ve 'yüz', kendisine benzetilen öbeğin parçaları 'bulut' ve 'ay'dır. Bunların karşılıklı birbirine benzetilmeleri -yani 'yüz'ün 'ay'a, 'saç'ın 'bulut'a- mümkün ve makbul birer teşbihtir.

Ahmed Cevdet'in diğer örneği, kendisine ait

- (12) *gümüş servi temâşâ itsün ol meh bahr-i eşkümde*
gözümde çün hayâl-i kadd-i sîm-endâmu kalmışdur

beytidir. Şair burada 'aşığın yaşlı gözlerinde sevgilinin parlak tenli vücudunun hayali'ni, 'deniz ortasında gümüş servi'ye benzetmiştir. Benzetme yönü 'bir su kütlesi içinde parlak renkli dik duran bir cisim'dir.²⁹ Teşbihin karşılıklı parçaları olan *gümüş servinin* 'sevgilinin parlak tenli vücudunun hayali'ne ve 'göz yaşı'nın 'deniz'e benzetilmesi mümkün teşbihlerdir.

Diyarbakirli'nin *aklî* [=soyut] birleşik benzetme yönlü teşbihlere örnek verdiği

- (13) *zamân-ı nev-cuvânî gafleti icâb ider şâba*
olur faşl-ı bahârûñ şubhı bâdî şıkket-i h'âba

beytindeki taraflar da birleşiktir (2009, s. 215). Şair, 'gençliğin insanı gaflete düşürmesi' öbeğiyle, 'bahar sabahlarının insanı uyuklatması' öbeği arasında benzerlik kurmaktadır. Benzetme yönü 'belirli bir sürecin canlılık döneminin, onu tecrübe eden kişiyi şuursuzlaştırması'dır. Tarafların karşılıklı parçaları olan 'gençlik dönemi' ile 'bahar mevsimi', 'gaflet' ile 'ağır uyku' aralarında da benzerlik kurulabilir.

²⁸ Bu örneği Hacı İbrahim Efendi ve Manastırlı da tekrar etmiştir (Hacı İbrahim Efendi, 1305, s. 138; Manastırlı, 1308, s. 276).

²⁹ Bu beyitleri tarafları birleşik olan teşbihlere örnek olarak Manastırlı da zikretmiştir (1308, s. 276). Fakat parçalarının karşılıklı benzetilebilip benzetilememesine dair bir tafsilat yoktur.

Hacı İbrahim Efendi'nin Bâkî'den örnek verdiği³⁰

- (14) *'alevlerdür duhân içre görünür tîgler gūyâ
ne dem gerd-i sipâhî rezmgâhı kılsa zulmânî*

beyti, parçaları karşılıklı birbirine benzetilebilen birleşik taraflı teşbihlerdendir (1305, s. 137). Şair, 'atlı birliklerin toz ve dumanı içerisindeki parıltılı kılıçlar'ı, 'duman içinde görünen alevler'e benzetmiştir. Benzetme yönü 'kesif koyu renkli bir kütle içinde daha açık renkli parıltıların görünmesi'dir. Tarafların karşılıklı parçaları olan 'kılıç'ın *aleve*, 'yerden kalkan tozun' da 'duman'a benzetilmesi mümkündür.

Mirdühî-zade teşbih taraflarından en az biri birleşik olan dört beyit örneği vermiştir (Baranoğlu, 1999, s. 164).³¹ İki tarafı birleşik teşbihe verdiği şiir örneği parçaları birbirine benzetilebilen birleşik teşbihlerdendir. Nedim

- (15) *'attâr-ı şūh gerdan-i pür-ğâlin aındırub
bir kabza habb-ı fülfulî kâfûr-ı nâba kor*

beytinde 'attar güzelinin gerdanı ve üzerindeki benleri'nden oluşan öbeği, 'halis kafur ve içine dökülmüş bir avuç karabiber tanesi'nden oluşan öbeğe benzetmiştir. Tarafların parçaları olan *gerdan*, *kâfura*; 'bir avuç karabiber tanesi' de 'dağınık benler'e benzetilebilir.

Süleyman Fehmî'nin tarafları birleşik teşbihe örnek verdiği Nedim'in³²

- (16) *dil-i pür-nâle-i 'âşıkda hayâl-i rûyuñ
nakş-ı gülşen gibidür kâse-i fağfûr üzre*

beytinde 'feryat eden aşığın gönlü ve sevgilinin yüzünün hayali'nden oluşan öbek, 'seramik kase ve üzerindeki gül bahçesi işlemesi'nden oluşan öbeğe benzetilmiştir (Bayram, 2021, s. 227-228). Benzetme yönü 'niteliği ses çıkarma olan bir cirmin kırmızı renkli bir işlemeye sahip olması'dır. Teşbihin karşılıklı parçalarından olan 'aşığın feryat eden gönlü', 'ses çıkarmaya elverişli olma' yönüyle 'seramik kâse'ye benzetilebilir. Sevgilinin 'yüz'ünün, 'gül bahçesi'ne benzetilmesi de klasik şiirin müptezel benzetmelerindendir.

³⁰ Bu örneği Shareef de tekrar etmiştir (2019).

³¹ Sonu *nesin* olan beyit için (30) numaraya, *târlar mıdur* kelimesiyle biten beyit için (32) numaraya bakınız. *Vâlâ-şân* ile biten beyit ayrı bir tartışma gerektirmektedir. Bkz. Giriş, par. 10.

³² Bu örneği Şehabeddin Süleyman da tekrar etmiştir (Gündoğan, 2005, s. 322-323).

Bilgegil'in tarafları birleşik olan teşbihe verdiği tek örnek bu kısma dahildir (1980, s. 137). Şinasi³³

- (17) *gören saçın arasından yüzün parlıtısını
sanır ki kara bulutun içinde gün doğmuş*

beytinde 'aralıklı saç ve ardındaki yüz'den oluşan öbeği, 'kara bulut ve arkasındaki güneş'ten oluşan öbeğe benzetmiştir. Benzetme yönü 'koyu renkli bir cismin aralıklarından parlak renkli başka bir cismin görünmesi'dir. Tarafların parçalarından saç, rengi yönüyle *kara buluta*, sevgilinin *yüzü* de parlaklığı yönüyle 'güneş'e benzetilebilir.

Duman'ın iki tarafı birleşik teşbihe verdiği örneklerden biri olan Bâkî'nin

- (18) *ābgīne içinde mey gibidür
leb-i la'lüñ hayāl-i dilde müdām*

beytinde 'sevgilinin dudağı ve aşğın gönlü'nden oluşan öbek 'şişe ve *mey*'den oluşan öbeğe benzetilmiştir (2019, s. 433). Benzetme yönü 'yansıtma kabiliyeti olan bir yerde kırmızı renkli bir cirm bulunması'dır. Tarafların parçaları olan 'dudak'ın *meve*, 'gönül'ün 'şişe'ye benzetilmesi eski edebiyatta görülen tabirlerdendir.

1.3.2.2. Parçaları Birbirine Benzetilemeyen Birleşik Teşbihler

Ahmed Cevdet'in, bu tarz birleşik teşbihlere verdiği ilk örnek belagat kitaplarındaki ilgili Arapça beytin tercümesidir (2000, s. 87).³⁴ Diğer üç örneğini Türk şiirinden seçmiştir. Bunlardan biri olan Fuzûlî'nin³⁵

- (19) *sebze üzre gezdilir gülbergini bād-ı şabā
şanki sebze āsmāndur kevkeb-i seyyār gül*

beytinde 'çimen ve uçuşan gül yaprağı'ndan oluşan öbek, 'gökyüzü ve gezegenler'den oluşan öbeğe benzetilmiştir. Benzetme yönü 'koyu renkli bir zemin üzerinde açık renkli serpiştirilmiş küçük cisimlerin hareket etmesi'dir. Burada birbirinden bağımsız olarak tarafların karşılıklı parçaları olan 'çimen'in 'gök yüzü'ne ve 'gül yaprağı'nın 'gezegen'e benzetilmesi münasebetsiz olacağından böyle bir teşbih güzel olmaz. Diğer örnek Ârifi'nin

³³ Bu örneği Shareef de tekrar etmiştir (2015, s. 307).

³⁴ "Müşteri'nin..." diye başlayan örnek Arapça belagat kitaplarından tercüme edilmiş bir şiirdir. Aslı için bkz. Mehmed Zihni, (1328, şiir 285-286).

³⁵ Bu örneği Hacı İbrahim Efendi ve Shareef de tekrar etmiştir (Hacı İbrahim Efendi, 1305, s. 139; Shareef 2019).

(20) *ihāta itdi ten-i zerdūmi sirişk-i keder*
miyān-ı cūyda kaldum mişāl-i nilūfer

beytidir. Şair, 'aşktan sararmış bedeni ve göz yaşları'ndan oluşan öbeği, 'akarsu ve nilüfer çiçeği'nden oluşan öbeğe benzetmiştir. Benzetme yönü 'sarı renkli bir varlığın bir su kütlesi içinde kalması'dır. Ahmed Cevdet bilhassa 'aşığın sararmış bedeni'nin *nilüfere* benzetilmesini hoş görmemiştir. Bu hükmünün sebebi nilüfer çiçeğinin şairlerce itibar edilen özelliğinin, su birikintisi içinde yetişmesi olmalıdır. Nilüferin bu özelliği benzetme yönüne dahildir. Ahmed Cevdet bu özellik dikkate alınmadan yapılan nilüfer benzetmesini münasebetsiz kabul etmiştir. Ahmed Cevdet'in diğer örneği

(21) *ruhunda hāl-i Hindū h'āba varmış kākül örtünmüş*
şeh-i mülk-i Habeş'dür gül döşenmiş sünbül örtünmüş

beytidir. Burada da 'sevgilinin yanağı, beni ve saçından oluşan öbek, 'Habeş hükümdarı, gül ve sünbül'den oluşan öbeğe benzetilmiştir. Benzetme yönü 'kırmızı bir zemin üzerinde tepesinden püskül şeklinde bir cisim sallanan koyu renkli bir varlık bulunması'dır. Ahmed Cevdet'e göre tek başına 'ben'in 'Habeş hükümdarı'na benzetilmesi hoş görülemez. Bu hükümde 'ben'in bir Habeş'e değil de bir Habeş hükümdarına benzetilmesinin etkisi olmalıdır. Teşbihin parçası olarak alelade bir Habeş'in değil de Habeş hükümdarının seçilmesi kendisine benzetilen tarafın diğer parçalarıyla ilgilidir. Sıradan bir Habeş'in güllerden döşek, sümbüllerden örtü edinmesi pek münasip olmazdı. Birleşik teşbihin kendisine benzetilen tarafından Habeş'in hükümdar olmasını anlamlı kılan parça çıkarıldığı zaman diğer parça da bundan etkilenmektedir.

Diyarbakirli'nin yönü ve tarafları birleşik teşbihe örnek olarak verdiği Sâmi'nin

(22) *degül üşkūfeler eşcârdan rîzân olan hāke*
leṭāfetle zemīn āyīnedür bu 'aks-i aḫterdür

beytinde de tarafların parçaları birbirine benzetilmez (2009, s. 214). Şair, 'toprak ve üzerine dökülmüş çiçekler'den oluşan öbeği, 'gökyüzünün ve yıldızların ayna üzerindeki yansımaları'ndan oluşan öbeğe benzetmektedir. Benzetme yönü 'koyu renkli bir zemin üzerine serpiştirilmiş küçük beyaz cirmeler'dir. Burada 'çiçekler' ve 'yıldız yansımaları'nın karşılıklı birbirine benzetilmesi mümkündür. Fakat taraflardaki öbek çözüldüğünde yeryüzünün gökyüzünü yansıtan bir aynaya benzetilmesi anlamsızlaşır. Zira toprağın gökyüzünün yansıması olması için

karanlık bir gece olarak itibara alınması gerekir. Beyitteki teşbihte bu anlamı temin eden kendisine benzetilenin diğer parçası olan ‘yıldız yansımaları’dır.

Diyarbakirli’nin *aklî* (= soyut) birleşik benzetme yönüne örnek olarak verdiği beyitte teşbihin tarafları, parçaları birbirine benzetilemeyen birleşiklerdendir (2009, s. 215). Esad Muhlis

(23) *bir haste nâ-ümîd ise bakmaz tabîb olan*
nâ-ķâbilânu terbiye itmez lebîb olan

beytinde³⁶ ‘iyileşme ümidi kalmamış hasta ile böyle bir hastayı tedavi etmekten kaçınan hekim’den oluşan öbeği, ‘terbiye olma ümidi olmayan kimse ve böylesini terbiyeden kaçınan akıllı kimse’den oluşan öbeğe benzetmiştir. Benzetme yönü ‘yetkin bir kimsenin sonunda fayda hasıl olmayacak bir çaba içine girmemesi’dir.³⁷ Birleşik teşbih dağıtıldığında *hastanın* ‘kabiliyetsiz’e, ‘tedaviden kaçınan hekim’in ‘öğretmekten kaçınan akıllı kimse’ye benzetilmesi münasebetsiz olacaktır.

Süleyman Fehmi’nin tarafları birleşik teşbihe verdiği örneklerden biri Fuzûlî’nin

(24) *Leylî güzer itmiş ol fezâya*
şalmuş gül ü lâle üzere sâye

bir sebze ye sebz hârgêh kurmuş
meh şahn-ı çemende hâle kurmuş

beyitleridir (Bayram, 2021, s. 228). Müellif *Leyla*’yı *mehe*, ‘çadır’ı *haleye* benzetmektense *Leyla* ile yeşil çadırı’ndan mürekkep tabloyu ‘ay ile halesi’nden müteşekkil levha ile tekabül ettirmenin teşbihin göz alıcılığını artıracaklarını söyler. Halbuki *Leyla*’yı ‘ay’a benzetmek mümkünse de tek başına ‘çadır’ı ‘hale’ye benzetmek münasebetsiz olacaktır. Bu sebeple bu da parçaları karşılıklı benzetilemeyen birleşik taraflı teşbihlerdendir. Benzetme yönü ‘koyu renkli bir zeminde etrafını saran bir halka içerisinde yer alan aydınlık bir cirm’dir. Müellif, son beyitteki örnek de böyledir diyerek yukarıda verilen şiirin devamındaki

³⁶ Aynı örneği Manastırlı da tekrar etmiştir (1308, s. 264).

³⁷ Diyarbakirli, teşbih taraflarını benzetme yönü olarak adlandırmıştır. Manastırlı da aynı tespiti tekrarlamıştır (1308, s. 265). Oysa teşbihin iki tarafı için ayrı ayrı teşbih yönü tespit etmek mümkün değildir. Teşbih yönü taraflar arasındaki ortak niteliktir ve her iki taraf için de aynı olmalıdır. Burada teşbih yönü ‘sonunda fayda hasıl olmayacak bir işe girişmek’ olmalıdır.

- (25) *gonca gibi o laṭīf ḥargāh*
gül berki kimi içinde ol māh

beytine işaret eder. Burada da *Leyla* ‘gül yaprağı’na, ‘çadır’ *goncaya* benzetilir. Benzetme yönü ‘bir cirmin başka bir cirmi kuşatıp saklaması’dır. Yine ‘gül yaprağı’ ve *Leyla*’yı benzeştirmek tabii bir teşbih olursa da ‘çadır’ı, *goncaya* benzetmek münasebetsiz olacaktır. Süleyman Fehmi’nin birleşik teşbihe verdiği diğer örnek Vasfi’nin

- (26) *iktirān itmiş rakīb-i naḥs o nāzik-meşrebe*
seyr iderken uğramış ḥōrşīd burc-i ‘akrebe

beytidir. Şair ‘rakibin sevgiliye yaklaşmasını’, ‘güneşin uğursuz kabul edilen akrep burcuna girmesi’ne benzetmiştir. Benzetme yönü ‘güzel bir varlığın bir uğursuzluğa maruz kalması’dır. Tarafların parçalarından ‘sevgili’nin ‘güneş’e benzetilmesi müptezel teşbihlerdence de *rakibin akreb burcuna* benzetilmesi münasebetsiz olacaktır.

Köprülü ve Süleyman birçok parçadan meydana geldiği için tarafları birleşik teşbih olarak niteledikleri Şeyh Gâlib’in

- (27) *zulmet-i ḥarfde seyyāre-i ma‘nā Gâlib*
gevher üşkūfesidür zūlf-i siyehden görünür

beytinde ‘siyah mürekkeple yazılmış yazı ve *ma‘nā*’dan oluşan öbek,³⁸ sonra ‘siyah saç ve arasındaki *gevher üşkūfes*’nden oluşan öbeğe benzetilmiştir (Kaya, 2018, s. 183). Benzetme yönü, ‘siyah bir kütlenin arasında parıltılar gözükmesi’dir. Klasik edebiyatta *mananın gevhere* benzetildiği bilirse de ‘yazı’nın ‘siyahlık’ta ‘saç’a benzetilmesi münasebetsiz görünmektedir.

Shareef’in tarafları birleşik teşbihe örnek verdiği Bâkî’nin

- (28) *şāḥ-ı gülde jāle düşmüş gonca-i ra‘nā midur*
şāḥ elinde yā muraşşa‘ sāḡar-ı şahbā midur

beytinde ‘gül dalı, çiy taneleri ve gonca’dan oluşan öbek ‘padişah kolu, mücevher işleme ve kadeh’ten oluşan öbeğe benzetilmiştir (2019). Tarafların parçalarından ‘gül dalı’nı ‘padişah kolu’yla, ‘çiy taneleri’ni ‘mücevher işleme’yle, *goncayı* ‘kadeh’le

³⁸ Beyitte sözü edilen teşbihten başka *zulmet* ile *harf* ve *seyyare* ile *mana* arasında da kurulan bir ilgi vardır. Bu ilgi tartışılmaya ihtiyaç duyulan teşbihlerden olduğundan burada ele alınmayacaktır. Bkz. Giriş, par. 10.

eşleştirmek mümkündür. Fakat elinde tuttuğu mücevher işlemeli kadeh hesaba katılmadığında ‘padişahın kolu’nu ‘gül dalı’na benzetmek münasebetsiz olurdu.

Duman’ın iki tarafı birleşik teşbihe örnek verdiği Seyyid Vehbî’nin

(29) *taḥaṣṣundur ḥurūṣ-ı mevcden āġūṣ-ı girdāba*
ferāġ-ı bāde için kendini afyūn-perest itmek

beytindeki teşbihin taraflarının parçaları da birbirine benzetilmez (2019, s. 433). Şair ‘içkiden kurtulmak için afyon tiryakisi olma’yı ‘dalgadan girdaba sığınma’ya benzetmektedir. Benzetme yönü ‘nahoş bir durumdan kurtulmak isterken daha kötüsüne sığınmak’ olarak tespit edilebilir. Tarafların parçaları olan *badenin* ‘dalgaların çırpınışı’na, *afyonun girdaba* benzetilmesi ise münasebetsiz olacaktır.

2. TEŞBİH TARAFLARI HAKKINDA VERİLEN BAZI HÜKÜMLERİN TARTIŞILMASI

Teşbihin tarafının tek bir nesne veya tek bir anlam olduğu zaman basit olduğuna hükmedildiği yukarıda ifade edildi. Fakat tanımdaki bu hüküm, örnekler -bilhassa beyitler- üzerine uygulanırken bir güçlük ortaya çıkmaktadır. Bu güçlük teşbihin tarafının basit olmakla beraber bir *kelime öbeğinin*, *belirtilen* ögesi olabilmesidir. Bu durumda *tarafın* belirtili mi birleşik mi olduğuna hükmetmek zorlaşmaktadır. Teftâzânî ve Mirdûhî-zade’ye göre de *belirtili basit* ve *birleşik* ayırt etme, üzerinde düşünmeye muhtaçtır (Teftâzânî, 2020, s. 136; Baranoğlu, 1999, s. 164). Seyyid Şerif Cürçânî böyle bir durumda nasıl düşünülmesi gerektiğini şöyle ifade eder: Taraflardan asıl kastedilen “bir şey”se ve taraflara dair diğer söylenen hususlar bu “bir şey”e tabi ve onu tamamlayıcı nitelikteyse *belirtili basit*; aksi takdirde *birleşiktir* (Çelik, 2009, s. 519-520).

Aşağıda belagat kitaplarındaki teşbih örneklerinden dördünün tarafları hakkında verilen hükümler tartışılacaktır. Bunlardan üçünde birleşik olduğuna hükmedilen teşbih tarafının belirtili olduğu; birinde ise basit olduğuna hükmedilen teşbih tarafının birleşik olduğu savunulmaktadır.

Mirdûhî-zade taraflarından biri belirtili teşbihe Râgıb Paşa’nın³⁹

(30) *kāse-i lebrîz faġfūr olsa da virmez şadā*
şervet eفزāyîş bulunca aġniyā hissetlenür

³⁹ Aynı örnek İbnü ’l-Kâmil tarafından da tekrar edilmiştir (Tekdemir, 2012, s. 52). Mirdûhî-zade’nin benzetme yönü birleşik teşbihe verdiği örnek de bu beyittir (Baranoğlu, 1999, s. 166).

beytini örnek vermiş, fakat tahlilini yapmamıştır (Baranoğlu, 1999, s. 163). Beytin mısralarındaki ifadeler kıyaslandığında *kāse-i lebr̄zin* [dolu kâse] *ağniyāya* [zengin], *fağfür* [porselen] *olsanın şervet efzāyiş bulıncaya, şadā virmezin hissetlenüre* karşılık geldiği görülür. Müellif, benzerliği ‘dolu kâse’ ve ‘zengin’ arasında kurmuş olmalıdır. Buna göre *kāse*, *lebr̄z* sıfatıyla nitelendiğinden belirtili olur. Fakat bu durumda birbirine karşılık gelen diğer parçaların arasında benzetme yönü tespit etmek oldukça güçtür. Oysa bunların birbirine karşılık geldiği çok açıktır. Dolayısıyla parçaları birleştirerek teşbih taraflarını ‘zenginin malının arttıkça cimrileşmesi’ ve ‘dolu bir kâsenin seramik gibi ses yansıtıcı bir malzemedem imal edilmiş olsa bile ses çıkarmaması’ olarak tespit etmek yerinde olacaktır. Benzetme yönü ‘bir şeyin meziyeti arttıkça etrafındakileri mahrum bırakması’dır. Hem tarafları hem yönü birleşik olan teşbihin tüm parçalarının karşılıklı birbirine benzetilmesi de güzel olmaz.

Mirdühî-zade’nin basitin birleşige teşbihine örnek verdiği Nedim’in

(31) *ey hâl pāsbānu mısın o gerdenüñ*
kāfür içinde habbe-i fülful misin nesin

beytindeki *tecahül-i arif* iki kapalı teşbih ifade eder (Baranoğlu, 1999, s. 164) (bkz. Dipnot 11). Müellif örneği tahlil etmediğinden bunlardan hangisini basitin birleşige teşbihi olarak değerlendirdiğini söylemek güçtür. Teşbihlerden birinde şair sevgilinin ‘beni ve gerdeni’nden oluşan öbeği, ‘kafur ve karabiber tanesi’nden oluşan öbeğe benzetmiştir. Taraflar, bir öbek olduğundan birleşiktir. Benzetme yönü ‘beyaz bir kütle içinde siyah bir tanenin bulunması’dır. Müellifin kastettiği bu teşbihse⁴⁰ yalnızca ‘ben’i benzetilen olarak tespit etmiş olmalıdır. Halbuki sevgilinin *gerdanı* itibara alınmazsa kendisine benzetilendeki *kafurun* bir anlamı olmayacaktır. Dolayısıyla bu beyit tarafları ve yönü birleşik bir teşbihtir. Taraflarının parçaları olan *hālın habbe-i fülful*, *gerdenin kāfura* teşbihi de mümkün olmakla beraber sanatın daha güzeli öbeklerin benzetilmesindedir.

Mirdühî-zade birleşigin basite teşbihine Nedim’in⁴¹

(32) *hōrşid pencesin mi taķınmuş cebinine*
ol zulf-i zerdden dökilen tārlar mıdur⁴²

⁴⁰ Diğer benzerlik ilgisi ‘gerdendeki ben’ ve *pāsbān* arasındadır. Buradaki teşbihin tarafları hakkında tartışılması gerekmektedir. Bkz. Giriş, par. 10.

⁴¹ Aynı örneği Rusçuklu ve İbnü ’l-Kâmil de tekrar etmiştir (Akın, 2016, s. 95; Tekdemir, 2012, s. 52).

beytini örnek vermiştir (Baranoğlu, 1999, s. 164). Şair, ‘sevgilinin sarı saçlarından alınına dökülen perçemi’ni ‘güneş ışınları’na benzetmektedir. Benzetme yönü ‘birbirine paralel uzanan sarı renkli şeritler kümesi’dir. Kendisine benzetilen ‘güneş ışığı’ tamlama olduğu için belirtilidir. Benzetilendeki perçem de sarı saçlarla öbek teşkil edebilecek onlardan ayrı bir unsur değildir, saçların uzantısıdır. Diğer bir deyişle benzetilen tarafta öne çıkan, ‘güneş ışığı’na kıyaslanan esas unsur, ‘perçem’dir. Diğer unsurlar perçemi tanımlayan yan unsur mahiyetinde olduğundan ‘perçem’in belirtenleri olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla ‘sevgilinin sarı saçlarından alınına dökülen perçemi’ birleşik değil, belirtili basit olmalıdır.

Bilgegil taraflarından biri birleşik diğeri basit teşbihe “Nur topu gibi çocuk” cümlesini örnek vermiştir (1980, s. 138). Benzetilen taraf olan “çocuk”un basit olduğu açıktır. Kendisine benzetilen “nur topu” [ışık huzmesi] Kazvîni’nin modeline göre birleşik değil belirtili olmalıdır. *Nur* ve *top* bir araya gelip bir birleşik oluşturan iki ayrı unsur değildir. *Nur*, *topun* türünü belirten bir unsurdan ibarettir.

Saraç’ın tarafları birleşik teşbihe verdiği örnek “Harp meydanındaki Ali cesareti ve gücü hususunda diğer hayvanlara boyun eğdiren aslan gibidir” cümlesidir (2004, s. 132). Bu teşbihte Kazvîni’nin modeline göre benzetilen “Ali”, kendisine benzetilen “aslan”dır. Fakat Ali “harp meydanında olmak”la, aslan da “diğer hayvanlara boyun eğdiren” olmakla belirtilmiştir. Dolayısıyla taraflar belirtili basit olmuş olur. Saraç’ın tarafların niteliklerini “kayıt” olarak adlandırması belirtilileri de birleşiklerin bir alt türü olarak tasnif edip etmediği sorusunu akla getirmektedir. Fakat kitapta bu konuya açıklık getirilmemiştir.

Duman’ın taraflarından biri birleşik diğeri basit olan teşbihe örnek verdiği Antakyalı Münîf’in

(33) *hem ider ta‘na taḥammül hem olur ser-cünbân*
zâhid-i ḥar mı disem yâ büz-i Ahfeş mi disem

beytinde zımmen teşbih (bkz. Dipnot 11) içeren tecâhül-i ârif sanatı kullanılmıştır (2019, s. 433). Şair *zahidi* ‘eşek’e ve ‘Ahfeş’in keçisi’ne benzetmektedir. ‘Ahfeş’in keçisi’ Kazvîni modeline göre birleşik bir yapı değildir. Zira kendisine benzetilen *Ahfeş* ve ‘keçi’den meydana gelen birleşik bir unsur değildir. Tamlayanın görevi, kendisine benzetilene belirtmekten ibarettir.

⁴² “ḥorşîd pencesi”ni Yaraşır ‘güneşin etrafındaki ışıklar’ olarak açıklamıştır (1996, s. 570). Bu anlam sözlüklerde de mevcuttur (Şükün, 1984, C 1, s. 499).

Sonuç

Çalışmanın amacı Türk belagat kitaplarında tarafları basit, belirtili ve birleşik olan teşbih örneklerini tahkik etmektir. Böylece sözü edilen terimlerin klasik şiirin incelenmesinde daha etkin bir şekilde kullanılmasının önünü açmak umuluyordu. Bu gayeyle otuz üç şiir tahkik edildi. Neticede belagat kitaplarının teşbih taraflarını niceliklerine göre sınıflandırdıkları kısımlarda şiir örneklerinin çoğunluğunu birleşik teşbihlerin oluşturduğu görülmüştür. Bunları belirtili teşbihler takip etmektedir. Her iki tarafı belirtisiz basit teşbihe ise yalnızca üç örnek tespit edilebilmiştir. Bu sıralama belagatçilerin teşbih türlerinin kıymetiyle ilgili yorumlarıyla da paralellik arz etmektedir.

Her iki tarafı birleşik olan teşbihler de kendi içinde taraflarının parçaları karşılıklı benzetilebilen ve benzetilemeyenler olmak üzere sınıflandırıldı. Her iki sınıfın da nispetçe birbirine yakın olduğu görülmektedir. İkinci gruba dahil olanlar arasında karşılıklı benzetilemeyen parçalar, çoğu zaman tüm parçalar değildir. Bu durum birleşik teşbihlerin önemli bir vazifesinin müptezel teşbihleri işleyerek orijinalliğe ulaşmak olduğunu doğrular.

Belagat kitaplarındaki bazı örneklerde tarafların basit, belirtili ve birleşik olduğuna dair verilen hükümlerinin isabetli olmadığı tespit edildi. En çok karıştırılan ise belirtili ve birleşik teşbihlerdir. Kazvîni modeline göre belirtili olması gereken teşbih taraflarının birleşik olarak nitelendiği görülmektedir. “Belirtili teşbih”in ayrı bir kategori olarak düşünülmediği durumda bile bunların birleşik değil basit kabul edilmesi beklenirdi. Taraflarda öne çıkan unsur veya unsurların hangileri, bunlara tabi yan unsurların hangileri olduğu tespit edilerek daha isabetli hükümlere ulaşıldı. Benzetme yönünün belirlenmesi ve taraflara ilgisi de bu hükümlerde yardımcı oldu.

Belagat kitaplarının makalenin konusunu ilgilendiren kısımlarının karşılaştırılması eserlerin mahiyetlerine dair de bazı ipuçları vermektedir. Molla Lütfî'nin eseri unutulmuş ve etkisiz kalmış gözükmektedir. Yüz yıllar sonra yayınlanan ilk belagat kitabı olan Şirvânî'nin eserindeki örneklerin ağırlığını Arapça beyitlerin Türkçe düz yazı tercümelemleri oluşturmaktadır. Ahmed Cevdet, Mîrdûhî-zade ve Diyarbekirli belagat kaidelerinin Türkçe örneklere tatbikinde öncü isimlerdir. İbnü'l-Kâmil'in eseri, Mîrdûhî-zade'nin muhtasarı mahiyetindedir. Manastırlı'nın Ahmed Cevdet'ten oldukça yararlandığı görülmektedir.

Belagate mahsus olan teşbihe bu yaklaşımın bazı edebiyat teorisi kitaplarında da görülmesi, Avrupa etkisiyle meydana gelen bu eserlerin, belagate bigâne kalmadıklarını gösterir. Bunlar, *nakd* eserlerindeki teşbih sınıflandırmasını ise göz ardı etmişlerdir.

Kaynakça

- Abbâs, F. H. (2009a). *el-Belâğa: Funūnuhâ ve-Efnānuhâ 'İlmu 'l-Ma'ānī*. Amman: al-Nafaes.
- Abbâs, F. H. (2009b). *el-Belâğa: Funūnuhâ ve-Efnānuhâ 'İlmu 'l-Beyân ve'l-Bedī'*. Amman: Dar al-Nafaes.
- Ahmed Cevdet. (2000). *Belâgat-ı Osmâniyye*. (T. Karabey ve M. Atalay, Haz.). Ankara: Akçağ.
- Akın, M. (2016). *Ruşuklu M. Hayrî'nin Belâgat'i (İnceleme-Metin-Terimler Dizini)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoy, M. (1991). *Molla Lütî'nin Risâle-i Mevlânâ Lütî'si*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bâkî. (2011). *Divan (Tenkitli Basım)*. (S. Küçük, Ed.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türk Dilinin Grameri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi.
- Baranoğlu, Ş. (1999). *Abdurrahman Süreyyâ Mîzânü'l-Belâğa*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bardahî Ahmed. (2006). *Câmi'ü'l-Fürs*. (H. Şahin, Haz.) Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları (C. I). Boston: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Bayram, T. (2021). *Süleyman Fehmi'nin "Edebiyat" Adlı Eseri (Değerlendirme-Çeviri Yazı-Sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Bilgegil, M. K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri 1: Belagat*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Çelik, Y. (2009). *es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî'nin "el-Misbâh fî Şerh el-Miftâh" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili (Edisyon Kritik)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Demirciler, A. Z. (2014). *Mustafa İzzet Def'ü'l-Mesâlib fî Edebi'ş-Şâ'ir ve'l-Kâtib (İnceleme-Metin-Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diyarbakirli Mehmed Said (2009). *Mizanü'l-Edeb*. (S. Aydoğan, Haz.). İstanbul: Kitabevi.
- Duman, M. A. (2019). *Retorikten Belagate Mecâzdan Metafora*. Ankara: Nobel.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Hacı İbrâhim Efendi. (1305). *Edebiyyât-ı 'Osmâniyye*. İstanbul.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. (1988). Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 8: 115-127.
- Kaya, M. (2018). *Ma'lûmât-ı Edebiyye I-II (Köprülüzâde Mehmed Fuad-Şahâbeddin Süleyman)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazvîni Hatîb. (2012). *Telhis Tercümesi (Kur'an'daki Edebiyat)*. (M. Ş. Ustaosmanoğlu ve H. İ. Şahin, Çev.). İstanbul: Hanifiyye Kitabevi.
- Kazvîni Hatîb. (2009). *el-İzâh fî 'Ulûmi 'l-Belâğa*. (M. A. el-Fâzılı, Haz.). Beyrut & Sayda: al-Maktaba al-Asriyyah.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Manastırlı Mehmed Rifat (1308). *Mecâmi'ü 'l-Edeb*. İstanbul: Kitapçı Kasbar.
- Matlûb, Ahmed. (1967). *Kazvîni ve-Şurûhu't-Telhîş*. Bağdat: Maktaba al-Nahda.
- Meşhur, S. E. (2013). *Muhittin Birgen'in Yeni Edebiyat Adlı Eseri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mihri Muhammed. (t.y.). *Fenn-i Bedî': El-Eşerü 'l-Celîl fî Medh-i 'Alâ İsmâ'îl*.
- Öztürk, E. C. (2010). *'Alî Cemâleddîn 'Arûz-ı Türkî, 'İlm-i Kavâfî, Şanâyi'-i Şi'riyye ve 'İlm-i Bedî' (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, V. (2016). The notion of originality from Ottoman classical literature to Turkish modern poetry. *Middle Eastern Literatures*, XIX (2), 135-161. Doi: 10.1080/1475262X.2016.1211405

- [Rey], Ahmed Reşid (2018). *Nazariyyât-ı Edebiyye*. (A. Can, Haz.). İstanbul: Dün Bugün Yarın.
- Saraç, M. A. Y. (2004). *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belagat*. İstanbul: Bilimevi.
- Saraç, M. A. Y. (1999). Divan Tahlilleri Üzerine. *İlmî Araştırmalar*, (8), 209-219.
- Shareef, M. A. (2019). Su Kasidesi'nde Mürekkep Teşbihin Kullanımı. *Türkoloji Dergisi*, XXIII (1), 140-149.
- Shareef, M. A. (2015). *el-Hatîb el-Kazvîni'nin Telhîsu'l-Miftâh Eseri Işığında Klâsik Türk Edebiyatı Belagat Terimlerinin Tasnîfi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şafak, Y. (1991). *Sürûri'nin Bahrü'l-Ma'ârifî ve Enîsü'l-Uşşâk ile Mukayesesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahabettin Süleyman. (2017). *Sanat-ı Tahrir ve Edebiyat*. (H. Gündoğan, Haz.). İstanbul: Dün Bugün Yarın.
- Şerîfî. (2012). *Hadikatü'l-Fünûn*. (M. Kaçar, Haz.). Okur Akademi.
- Şîrvânî Ahmed Hamdi (2013). Belâgat-i Lisân-ı 'Osmânî. K. Yılmaz Orak (Haz.), *Belagat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî* içinde (s. 77-157). İstanbul: Kitabevi.
- Şîrvânî Ahmed Hamdi (1289). 'İlm-i Bedâ'i'. *Teshîlü 'l-'Arûz ve 'l-Kavâfî ve 'l-Bedâyi'* içinde. İstanbul: Terakki Matbaası.
- Şükûn, Z. (1984). *Farsça-Türkçe Lugat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya* (C. 1-3). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Tâhirülmevlevî. (1994). *Edebiyat Lügati*. (K. E. Kürkçüoğlu, Haz.). İstanbul: Enderun.
- Tarazî Ahmed. (1996). *Fununu-l-Balog'a*. (H. B., Haz.). Taşkent: Xazina.
- Teftâzânî Sa'düddîn Mes'ûd. (2020). *El-Mutavvel*. (Z. Çelik, Çev.) (C. 1-2, C. II). İstanbul: Litera.
- Tekdemir, M. (2012). Mehmet Abdurahman'ın Belagat-ı Osmaniyye Adlı Eseri (Metin-İnceleme). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yalar, Mehmet. (1997). *el-Hatib el-Kazvini ve Belagat İlmindeki Yeri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaraşır, Ö. (1996). *Nedim Divanı'nın Tahlili*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Summary

One of the main features that distinguishes the old and the new Turkish poetry is the difference in the originality perception between the two periods. The poets of the old Turkish literature period had to show their originality by adhering to the metaphorical repertoire offered by the tradition. Therefore, they had to demonstrate their ingenuity in the processing of existing material. This situation increases the importance of stylistic analysis in monitoring the development of classical poetry. One of the stylistic devices that should be analyzed with this view is similes.

Poetry manuals (*naqd*), prose manuals (*inshā*), and *balāgha* books all cover simile. However, its detailed analysis can be found in *balāgha* books. One of the aspects of their approach is the quantity of the simile parts (*ṭaraf-ı teşbih* 'subject and object of the comparison' i.e., tenor and vehicle). And also, one method in which old Turkish poets process limited vocabulary to achieve originality is the similes whose parts are compound. In addition, the quantity of a simile is one of the criteria used by *balāgha* scholars to determine its value. It is mentioned in the sources that the compound simile is more "eloquent" (*beliğ*) than the determined simile, and the determined simile is more eloquent than the single simile, and as the compound elements in a simile increase, the strangeness of the simile, that is, its value, will increase. Therefore, examining the similes in poems in terms of quantity can be used as a concrete measure in following the poetic analysis, style comparisons and the development of the poetic language. On the other hand, this approach to simile has not been used much in the analysis and evaluations of poetry, which has remained almost entirely confined to theoretical sources. One of the reasons for this situation can be cited as the fact that the sources dealing with compound similes are not clear enough to remove the ambiguity around the terms. This study will analyse the examples given in Turkish *balāgha* books in detail, explain the reasons for the judgments given about the quantities of similes, and objections, if any, will be voiced and defended. Thus, it is aimed to pave the way for the effective use of terms in literature research and analysis.

According to al-Ḳazwīnī's (d. 739/1338) accepted model, the simile parts are classified as "single" (*müfred*), "determined" (*muḳayyed*) and "compound" (*mürekkeb*). The subject of this article is the relevant classification and poetry examples in Turkish *balāgha* books on the basis of al-Ḳazwīnī's model.

The first part of the article analyzes sample couplets and explains how they are single, determined or compound. In addition, this part classifies the similes that have two compound parts as those whose components can be likened and those whose components cannot be likened. Parts that cannot be likened in the second group also are often not all parts. This confirms that one of the important functions of compound similes is to reach originality by processing common single similes.

The second part of the article discusses some judgments of *balāgha* books about the quantities of similes and argues that a simile part that is said to be simple should be compound, and some parts that are said to be compound should be single. The determination of the prominent element(s) in the simile parts and the subordinate element(s) of them led to more accurate judgments. The determination of the "simile ground" (*vech-i şebih*) and its attachment to the simile parts also helped in those judgments.

As a result, some findings emerged. Firstly, the frequency of simile examples in *balāgha* books are, in turn, compound similes, determined similes and single similes. This order is parallel to the ratings that *balāgha* scholars give to the types of similes.

In addition to these, comparing the parts of the *balāgha* books related to the subject of the article also gives some insights about the nature of the studies. The work of Mollā Luṭfī (d. 900/1495) seems to have been forgotten and ineffective. In the work of Şīrvānī (d. 1307/1890), the first *balāgha* book written after hundreds of years, Turkish prose translations of Arabic couplets constitute the majority of the simile examples. Ahmed Cevdet (d. 1312/1895), Mīrdūhī-zāde (d. 1322/1904) and Diyārbekirli (d. 1309/1891) are the leading names in the application of *balāgha* rules to Turkish examples. The work of Ibn al-Kāmil looks like the concise of Mīrdūhī-zāde's. It is seen that Manastırlı (d. 1325/1907) benefited greatly from Ahmed Cevdet.

The fact that this approach to simile, which is peculiar to *balāgha*, is also seen in some literary theory books, shows that these works, which were created with European influence, did not remain indifferent to *balāgha*. Furthermore, they ignored the classification of similes in *naqd* works.